CHỦ ĐỀ 2. TÍCH PHÂN

A. KIẾN THỨC CƠ BẢN

1. Định nghĩa

Cho f là hàm số liên tục trên đoạn $[a;b]$. Giả sử F là một nguyên hàm của f trên $[a;b]$. Hiệu số $F(b)-F(a)$ được gọi là tích phân từ a đến b (hay tích phân xác định trên đoạn $[a;b]$ của hàm số $f(x)$, kí hiệu là $\int_a^b f(x)dx.$

Ta dùng kí hiệu $F(x)\big|_a^b = F(b)-F(a)$ để chỉ hiệu số $F(b)-F(a)$. Vậy $\int_a^b f(x)dx = F(x)\big|_a^b = F(b)-F(a)$.

Nhận xét: Tích phân của hàm số f từ a đến b có thể kí hiệu bởi $\int_a^b f(x)dx$ hay $\int_a^b f(t)dt$. Tích phân đó chỉ phụ thuộc vào f và các cận a, b mà không phụ thuộc vào cách ghi biến số.

Ý nghĩa hình học của tích phân: Nếu hàm số f liên tục và không âm trên đoạn $[a;b]$ thì tích phân $\int_a^b f(x)dx$ là diện tích S của hình thang cong giới hạn bởi đồ thị hàm số $y=f(x)$, trục Ox và hai đường thẳng $x=a, x=b.$ Vậy $S=\int_a^b f(x)dx.$

2. Tính chất của tích phân

1. $\int_a^a f(x)dx = 0$

2. $\int_a^b f(x)dx = -\int_b^a f(x)dx$

3. $\int_a^b f(x)dx + \int_b^c f(x)dx = \int_a^c f(x)dx$ ($a<b<c$)

4. $\int_a^b k.f(x)dx = k.\int_a^b f(x)dx$ $(k\in\mathbb{R})$

5. $\int_a^b [f(x)\pm g(x)]dx = \int_a^b f(x)dx \pm \int_a^b g(x)dx$.

B. KỸ NĂNG CƠ BẢN

1. Một số phương pháp tính tích phân

I. Dạng 1: Tính tích phân theo công thức

Ví dụ 1: Tính các tính phân sau:

a) $\mathrm{I}=\int_0^1 \frac{dx}{(1+x)^3}$. b) $\mathrm{I}=\int_0^1 \frac{x}{x+1}dx$. c) $\mathrm{I}=\int_0^1 \frac{2x+9}{x+3}dx$. d) $\mathrm{I}=\int_0^1 \frac{x}{4-x^2}dx$.

Hướng dẫn giải

a) $\mathrm{I}=\int_0^1 \frac{dx}{(1+x)^3} = \int_0^1 \frac{d(1+x)}{(1+x)^3} = -\frac{1}{2(1+x)^2}\Big|_0^1 = \frac{3}{8}$.

b) $\mathrm{I}=\int_0^1 \frac{x}{x+1}dx = \int_0^1 \left(1-\frac{1}{x+1}\right)dx = \left(x-\ln(x+1)\right)\Big|_0^1 = 1-\ln 2$.

c) $\mathrm{I}=\int_0^1 \frac{2x+9}{x+3}dx = \int_0^1 \left(2+\frac{3}{x+3}\right)dx = \left(2x+3\ln(x+3)\right)\Big|_0^1 = 3+6\ln 2-3\ln 3$.

d) $\mathrm{I}=\int_0^1 \frac{x}{4-x^2}dx = -\frac{1}{2}\int_0^1 \frac{d\left(4-x^2\right)}{4-x^2} = \ln|4-x^2|\,\Big|_0^1 = \ln\frac{3}{4}$.

Bài tập áp dụng

1) $\mathrm{I}=\int_0^1 x^3(x^4-1)^5 dx$.

2) $\mathrm{I}=\int_0^1 \left(\sqrt{2x}+\sqrt[3]{x}+1\right)dx$.

3) $\mathrm{I}=\int_0^1 x\sqrt{1-x}dx$.

4) $\mathrm{I}=\int_0^{16}\frac{dx}{\sqrt{x+9}-\sqrt{x}}$.

II. Dạng 2: Dùng tính chất cận trung gian để tính tích phân

Sử dụng tính chất $\int_a^b [f(x)+g(x)]dx=\int_a^b f(x)dx+\int_a^b g(x)dx$ để bỏ dấu giá trị tuyệt đối.

Ví dụ 2: Tính tích phân $I=\int_{-2}^{2}|x+1|dx$.

Hướng dẫn giải

Nhận xét: $|x+1|=\begin{cases}x+1, & -1\le x\le 2\\ -x-1, & -2\le x<-1\end{cases}$. Do đó

$$I=\int_{-2}^{2}|x+1|dx=\int_{-2}^{-1}|x+1|dx+\int_{-1}^{2}|x+1|dx=-\int_{-2}^{-1}(x+1)dx+\int_{-1}^{2}(x+1)dx=-\left(\frac{x^2}{2}+x\right)\Bigg|_{-2}^{-1}+\left(\frac{x^2}{2}+x\right)\Bigg|_{-1}^{2}=5.$$

Bài tập áp dụng

1) $I=\int_{-4}^{3}|x^2-4|dx$.

2) $I=\int_{-1}^{2}|x^3-2x^2-x+2|dx$.

3) $I=\int_0^3|2^x-4|dx$.

4) $I=\int_{-\frac{\pi}{2}}^{\frac{\pi}{2}}2|\sin x|dx$.

5) $I=\int_0^{\pi}\sqrt{1+\cos 2x}dx$.

III. Dạng 3: Phương pháp đổi biến số

1) Đổi biến số dạng 1

Cho hàm số f liên tục trên đoạn $[a;b]$. Giả sử hàm số $u=u(x)$ có đạo hàm liên tục trên đoạn $[a;b]$ và $\alpha\le u(x)\le\beta$. Giả sử có thể viết $f(x)=g(u(x))u'(x), x\in[a;b]$, với g liên tục trên đoạn $[\alpha;\beta]$. Khi đó, ta có

$$I=\int_a^b f(x)dx=\int_{u(a)}^{u(b)}g(u)du.$$

Ví dụ 3: Tính tích phân $I=\int_0^{\frac{\pi}{2}}\sin^2 x\cos xdx$.

Hướng dẫn giải

Đặt $u=\sin x$. Ta có $du=\cos xdx$. Đổi cận: $x=0\Rightarrow u(0)=0; x=\frac{\pi}{2}\Rightarrow u\left(\frac{\pi}{2}\right)=1$.

Khi đó $I=\int_0^{\frac{\pi}{2}}\sin^2 x\cos xdx=\int_0^1 u^2du=\frac{1}{3}u^3\Big|_0^1=\frac{1}{3}.$

Bài tập áp dụng

1) $I=\int_0^1 x\sqrt{x^2+1}dx$.

2) $I=\int_0^1 x\sqrt[3]{x+1}dx$.

3) $I=\int_1^e\frac{\sqrt{1+\ln x}}{x}dx$.

4) $I=\int_e^{e^2}\frac{dx}{2x\sqrt{2+\ln x}}$.

Dấu hiệu nhận biết và cách tính tính phân

	Dấu hiệu	Có thể đặt	Ví dụ
1	Có $\sqrt{f(x)}$	$t=\sqrt{f(x)}$	$I=\int_0^3\frac{x^3dx}{\sqrt{x+1}}$. Đặt $t=\sqrt{x+1}$

2	Có $(ax+b)^n$	$t=ax+b$	$I=\int_0^1 x(x+1)^{2016}dx$. Đặt $t=x-1$
3	Có $a^{f(x)}$	$t=f(x)$	$I=\int_0^{\frac{\pi}{4}}\frac{e^{\tan x+3}}{\cos^2 x}dx$. Đặt $t=\tan x+3$
4	Có $\frac{dx}{x}$ *và* $\ln x$	$t=\ln x$ *hoặc* biểu thức chứa $\ln x$	$I=\int_1^e\frac{\ln xdx}{x(\ln x+1)}$. Đặt $t=\ln x+1$
5	Có $e^x dx$	$t=e^x$ *hoặc* biểu thức chứa e^x	$I=\int_0^{\ln 2}e^{2x}\sqrt{3e^x+1}dx$. Đặt $t=\sqrt{3e^x+1}$
6	Có $\sin xdx$	$t=\cos x$	$I=\int_0^{\frac{\pi}{2}}\sin^3 x\cos xdx$. Đặt $t=\sin x$
7	Có $\cos xdx$	$t=\sin xdx$	$I=\int_0^{\pi}\frac{\sin^3 x}{2\cos x+1}dx$ Đặt $t=2\cos x+1$
8	Có $\frac{dx}{\cos^2 x}$	$t=\tan x$	$I=\int_0^{\frac{\pi}{4}}\frac{1}{\cos^4 x}dx=\int_0^{\frac{\pi}{4}}(1+\tan^2 x)\frac{1}{\cos^2 x}dx$ Đặt $t=\tan x$
9	Có $\frac{dx}{\sin^2 x}$	$t=\cot x$	$I=\int_{\frac{\pi}{6}}^{\frac{\pi}{4}}\frac{e^{\cot x}}{1-\cos 2x}dx=\int\frac{e^{\cot x}}{2\sin^2 x}dx$. Đặt $t=\cot x$

2) Đổi biến số dạng 2

Cho hàm số f liên tục và có đạo hàm trên đoạn $[a;b]$. Giả sử hàm số $x=\varphi(t)$ có đạo hàm và liên tục trên đoạn $[\alpha;\beta]^{(*)}$ sao cho $\varphi(\alpha)=a,\varphi(\beta)=b$ và $a\le\varphi(t)\le b$ với mọi $t\in[\alpha;\beta]$. Khi đó:

$$\int_a^b f(x)dx=\int_\alpha^\beta f(\varphi(t))\varphi'(t)dt.$$

Một số phương pháp đổi biến: Nếu biểu thức dưới dấu tích phân có dạng

1. $\sqrt{a^2-x^2}$: đặt $x=|a|\sin t;\ t\in\left[-\frac{\pi}{2};\frac{\pi}{2}\right]$
2. $\sqrt{x^2-a^2}$: đặt $x=\frac{|a|}{\sin t};\ t\in\left[-\frac{\pi}{2};\frac{\pi}{2}\right]\setminus\{0\}$
3. $\sqrt{x^2+a^2}$: $x=|a|\tan t;\ t\in\left(-\frac{\pi}{2};\frac{\pi}{2}\right)$
4. $\sqrt{\frac{a+x}{a-x}}$ hoặc $\sqrt{\frac{a-x}{a+x}}$: đặt $x=a.\cos 2t$

Lưu ý: Chỉ nên sử dụng phép đặt này khi các dấu hiệu 1, 2, 3 đi với *x* mũ chẵn. Ví dụ, để tính tích phân $I=\int_0^{\sqrt{3}}\frac{x^2dx}{\sqrt{x^2+1}}$ thì phải đổi biến dạng 2 còn với tích phân $I=\int_0^{\sqrt{3}}\frac{x^3dx}{\sqrt{x^2+1}}$ thì nên đổi biến dạng 1.

Ví dụ 4: Tính các tích phân sau:

a) $I=\int_0^1\sqrt{1-x^2}dx$.　　　　b) $I=\int_0^1\frac{dx}{1+x^2}$.

Hướng dẫn giải

a) Đặt $x=\sin t$ ta có $dx=\cos tdt$. Đổi cận: $x=0\Rightarrow t=0;x=1\Rightarrow t=\frac{\pi}{2}$.

Vậy $I=\int_0^1\sqrt{1-x^2}dx=\int_0^{\frac{\pi}{2}}|\cos t|dt=\int_0^{\frac{\pi}{2}}\cos tdt=\sin t|_0^{\frac{\pi}{2}}=1$.

b) Đặt $x=\tan t$, ta có $dx=\left(1+\tan^2 t\right)dt$. Đổi cận: $\begin{cases}x=0\to t=0\\ x=1\to t=\frac{\pi}{4}\end{cases}$.

Vậy $I=\int_0^1 \frac{dx}{1+x^2}=\int_0^{\frac{\pi}{4}} dt = t|_0^{\frac{\pi}{4}}=\frac{\pi}{4}$.

IV. Dạng 4: Phương pháp tính tích phân từng phần.

Định lí : Nếu $u=u(x)$ và $v=v(x)$ là hai hàm số có đạo hàm và liên tục trên đoạn $[a;b]$ thì

$$\int_a^b u(x)v'(x)dx=\left(u(x)v(x)\right)\Big|_a^b-\int_a^b u'(x)v(x)dx,$$

hay viết gọn là $\int_a^b udv=uv|_a^b-\int_a^b vdu$. Các dạng cơ bản: Giả sử cần tính $I=\int_a^b P(x).Q(x)dx$

Dạng hàm	**P(x): Đa thức** **Q(x):** $\sin(kx)$ **hay** $\cos(kx)$	**P(x): Đa thức** **Q(x):** e^{kx}	**P(x): Đa thức** **Q(x):** $\ln(ax+b)$	**P(x): Đa thức** **Q(x):** $\frac{1}{\sin^2 x}$ **hay** $\frac{1}{\cos^2 x}$
Cách đặt	* $u=P(x)$ * dv là Phần còn lại của biểu thức dưới dấu tích phân	* $u=P(x)$ * dv là Phần còn lại của biểu thức dưới dấu tích phân	* $u=\ln(ax+b)$ * $dv=P(x)dx$	* $u=P(x)$ * dv là Phần còn lại của biểu thức dưới dấu tích phân

Thông thường nên chú ý: "Nhất log, nhì đa, tam lượng, tứ mũ".

Ví dụ 5: Tính các tích phân sau : a) $I=\int_0^{\frac{\pi}{2}} x\sin xdx$. b) $I=\int_0^{e-1} x\ln(x+1)dx$.

Hướng dẫn giải

a) Đặt $\begin{cases} u=x \\ dv=\sin xdx \end{cases}$ ta có $\begin{cases} du=dx \\ v=-\cos x \end{cases}$.

Do đó $I=\int_0^{\frac{\pi}{2}} x\sin xdx=\left(-x\cos x\right)|_0^{\frac{\pi}{2}}+\int_0^{\frac{\pi}{2}}\cos xdx=0+\sin x|_0^{\frac{\pi}{2}}=1$.

b) Đặt $\begin{cases} u=\ln(x+1) \\ dv=xdx \end{cases}$ ta có $\begin{cases} du=\frac{1}{x+1}dx \\ v=\frac{x^2-1}{2} \end{cases}$

$$I=\int_0^{e-1} x\ln(x+1)dx=\left[\ln(x+1)\frac{x^2-1}{2}\right]\Bigg|_0^{e-1}-\frac{1}{2}\int_0^{e-1}(x-1)dx=\frac{e^2-2e+2}{2}-\frac{1}{2}\left(\frac{x^2}{2}-x\right)\Bigg|_0^{e-1}$$

$$=\frac{e^2-2e+2}{2}-\frac{1}{2}\frac{e^2-4e+3}{2}=\frac{e^2+1}{4}.$$

Bài tập áp dụng

1) $I=\int_0^1 (2x+2)e^x dx$. 2) $I=\int_0^{\frac{\pi}{2}} 2x.\cos xdx$. 3) $I=\int_0^{2\pi} x^2.\sin\frac{x}{2}dx$. 4) $I=\int_0^1 (x+1)^2e^{2x}dx$.